

УДК 376.1-053.434.3

**Т. А. Вакула***студентка спеціальності**«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»***О. Я. Кривцова***кандидат педагогічних наук, доцент**(науковий керівник)**Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка*

## **РОЗВИТОК ФОНЕМАТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ ЗАСОБАМИ ЛОГОРИТМІКИ**

*У статті висвітлено особливості використання засобів логоритміки для розвитку фонематичного сприймання у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня та намічено перспективи подальшої корекційно-логопедичної роботи.*

*В статтє представлено описание использования для развития фонематического восприятия детей старшего дошкольного возраста средств логоритмики и намечены перспективы дальнейшей коррекционно-логопедической работы.*

*The article describes the features of use for the development of phonemic perception of preschool children means logoritmik and outlined the prospects for further correction and speech therapy work.*

**Ключові слова:** діти старшого дошкільного віку, фонематичне сприймання, порушення мовленнєвого розвитку, корекційна робота, логоритміка.

**Ключевые слова:** дети старшего дошкольного возраста, фонематическое восприятие, нарушение речевого развития, коррекционная работа, логоритмика.

**Keywords:** children of senior preschool age, phonemic perception, violations of vocal development, correctional work, logoritmika.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку корекційної освіти першочерговим завданням визнано розвиток особистості дитини з психофізичними порушеннями, питання її адаптації та соціалізації. Первинні порушення (наприклад, порушення слуху, зору, опорно-рухового апарату, центральної нервової системи, мовлення тощо) призводять до складного входження дитини у соціальний простір, порушення зв'язку з культурою як джерелом розвитку вищих психічних

функцій, специфічно людських здібностей, що призводить до виникнення вторинних відхилень та соціальної некомпетентності. Кількість дітей із порушеннями розвитку дуже велике, і, на жаль, виявляється тенденція до деякого її збільшення, особливо із порушеннями мовлення, у тому числі й із загальним його недорозвиненням.

Вивченню загального недорозвинення мовлення приділили багато уваги такі вчені, як Л. Спірова, Н. Нікашина, Г. Каші, А. Ястребова, Т. Філічева, Г. Чиркіна, Т. Туманова, С. Сазонова та ін. Професор Р. Левіна в рамках психолого-педагогічної класифікації мовленнєвих порушень виділила групу дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення. До цієї категорії належать діти з нормальним фізичним слухом і інтелектом, у яких порушені вимовна сторона мовлення і особливо – фонематичний слух.

Вади звукової вимови у комплексі з недорозвитком фонематичних процесів і функцій – найпоширеніші в дітей дошкільного віку. Виправлення їх полягає в постановці та автоматизації звуків, одночасному розвитку операцій слухової уваги та пам'яті, формуванні фонематичного сприймання, аналізу та синтезу, фонематичних уявлень, оскільки без повноцінного сприймання фонем, їх чіткого розрізнення неможливе правильне вимовляння, що призводить до гальмування розвитку мовлення у цілому.

**Мета дослідження** полягає в експериментальній перевірці ефективності використання засобів логоритміки для розвитку фонематичного сприймання у дітей старшого дошкільного віку із ІІІ рівнем ЗНМ.

**Об'єкт дослідження** – фонематичне сприймання дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня.

**Предмет дослідження** – розвиток фонематичного сприймання у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ІІІ рівня засобами логоритміки.

**Виклад основного матеріалу.** Фонематичне сприймання – це процес впізнавання та розрізнення звуків мовлення завдяки якому людина здатна до аналізу і синтезу мовленнєвих звуків, що забезпечує сприйняття фонем мови.

Завдяки сприйманню звукової відмінності слова диференціюються за значенням, однак при цьому вони не поділяються на складові частини і процес вичленування окремих звуків не відбувається [8].

Робота з розвитку фонематичного сприймання передбачає формування слухової уваги, пам'яті; спроможності виконувати дії за мовленнєвими інструкціями; уміння розрізнати слова – пароніми, наслідувати мовні звуки, виділяти окремі звуки серед інших, наслідувати склади з певними звуками, виділяти склади із заданими звуками серед інших з опорою на слухове сприймання.

Маючи повноцінний слух та інтелект, діти із загальним недорозвиненням мовлення, як правило, не готові до засвоєння навчальної програми за недостатнього розвитку фонематичного сприйняття, тому від недоліків звуковимови важливо позбутися ще в дошкільному віці, до того, як вони стануть стійкими, перетворяться на складний для коригування дефект. Крім того, у дошкільному віці мовленнєвий розвиток є стрімким, а головне найбільш гнучким і добре, якщо це зробити вчасно, корегується [3].

Однією з існуючих корекційних методик навчання та виховання дітей із порушеннями мовлення засобами руху, музики та слова є логопедична ритміка.

Логопедична ритміка – це одна з форм активної терапії, яка може бути включена у «...методику виховання, лікування та навчання осіб з різними порушеннями розвитку, особливо стосовно до людей з мовленнєвими патологіями» [2]. Основною метою логоритміки є подолання порушень мовлення шляхом розвитку та корекції рухової сфери.

Уявлення про логоритмічне виховання дітей із проблемами мовлення ґрунтувалося на працях вітчизняних та зарубіжних учених (Н. Александрової, Г. Волкової, В. Грінер, В. Кондратенко, З. Ленів, Е. Рау, Ю. Флоренської та ін.) [2]. Науковці сформулювали основні принципи здійснення корекційного логоритмічного впливу: урівноваження діяльності нервової системи, точність дозування подразників (темпу, ритму, динаміки музики та слова; узгодження індивідуального та колективного ритму вихованців; розвиток здатності до зосередження;

урахування вікових особливостей для здійснення добору матеріалу) [6].

У 60-ті роки ХХ ст. новий спосіб корекції мовлення – логоритміку запропонувала польська діячка А. Розенталь. Суть такої ритмопластики полягав у поєднанні слова й музичного ритму та включав як запрограмовані, так і імпровізовані акомпонементи ритмічних рухів тіла відповідно до музики. Вправи на поєднання словесного й музичного текстів і рухової програми мали ефект за таких умов: дитина повинна була повністю підкорити себе сприйняттю музики; використовувати у висловлюваннях комунікативні елементи, тобто слідкувати за поставою, грацією, дикцією, інтонацією, правильно оформлювати мову лексично і граматично; враховувати естетичні, моральні й соціальні фактори, що обумовлюють процес мовленнєвої комунікації [1].

Спроба застосувати логопедичну ритміку в різноманітних реабілітаційних методиках була здійснена також у навчально-методичному фільмі (Леннаучфильм, 1976. Режиссёр Г. Цветков, автор сценария Г. Волкова) «Логопедическая ритмика в детском саду», в якому був висвітлений різноманітний логопедичний матеріал, котрий можна використовувати в корекційній роботі з подолання мовленнєвих порушень. Автори рекомендували застосовувати логоритмічні завдання при усуненні функціональної дислалії в періоди постановки, автоматизації й диференціації звуків [2; 7].

Як зазначають учені на логоритмічних заняттях психомоторний розвиток відбувається на несвідомому, мимовільному рівні, а розвиток рухової сфери в подальшому допомагає організувати мовлення. Усі навички, набуті на логоритмічних заняттях, закріплюються на ретельно підбраному мовленнєвому матеріалі.

З часом сферу використання логоритмічних реабілітаційних методик розширили і використовували для усунення порушень моторного розвитку в дітей дошкільного віку з різними формами мовленнєвих порушень (дизартрією, моторною алалією, ринолалією, дислалією) [2].

Г. Волкова наголошувала на тому, що розвиток мовлення засобами логоритміки зумовлений тим, що мовлення має сумісні з музикою елементи: мелодику, темп, ритм, акцент (у мовленні – логічний

наголос), паузацію. Від м'язового напруження залежить динамічний акцент, від часу протікання м'язового спазму – ритмічний акцент, від положення м'язів м'якого піднебіння, язика та м'язів резонуючих порожнин – мелодійний акцент. Крім того, мелодійний акцент зумовлений частотою коливання голосових зв'язок [2].

Послідовники музично-ритмічного виховання Н. Александрова, Г. Волкова, В. Грінер, О. Кислякова, А. Мухіна, Г. Шашкіна розробили комплекс музично-ритмічних засобів впливу на дитину. В основу цієї системи були покладені дослідження фізіологічних механізмів впливу музики на організм людини В. Бехтерева, І. Сеченова та ін.

Нажаль, сьогодні в Україні, все ж таки є недостатньо розробленим питання впровадження логоритмічних занять у навчально-розвивальну роботу з дітьми дошкільного віку. Відомі публікації В. Ісаченко (логопедична ритміка як складова комплексної реабілітації дітей із важкою патологією мовлення); О. Купчак (логоритмічні заняття в системі корекційної роботи з дітьми із ЗНМ); Т. Левчук (використання логоритміки у корекційно-відновлювальній роботі при динамічній афазії) та ін. Переважно це матеріали з досвіду логопедів-практиків [1].

Методика В. Грінер (1958) «Логопедична ритміка для дошкільників» розроблена з метою проведення логоритмічних занять у логопедичних групах ДНЗ. Автор пропонує таку структуру занять: спів, вправи на урегулювання м'язового тону, мовленнєві вправи без музичного супроводу, вправи на увагу, вправи на розвиток ритмічної здібності, гра, заключні вправи [4]. У цій методиці, основний акцент спрямовано на розвиток вищих психічних функцій, розгальмуванні м'язового тону та на спів. Але, на нашу думку, мало уваги приділяється фонетичній ритміці, розвитку мовленнєвих та мімічних рухів. Зовсім відсутнім у методиці є напрям роботи пов'язаний із розвитком рухів пальців рук, що особливо важливо для активізації мовленнєвого розвитку.

«Логопедична ритміка» Г.А. Волкової [2] на сьогодні є базовою моделлю для проведення цієї форми логопедичної роботи. Автор пропонує поетапне викорис-

тання засобів логоритміки, а саме: підготовчий етап (створення відповідних умов, формування та коригування основних рухів, виховання сенсорних та сенсомоторних компонентів відчуття ритму); етап формування основних рухових умінь (тренування основних загальних рухів: біг, ходьба, повзання; активізація словника під час рухової та ігрової діяльності; вправи на розвиток темпоритмічної сторони рухів); етап розвитку вищих психічних функцій (пам'яті, тактильно-кінестетичних відчуттів; корекція мовлення під час широкого використання ігор-драматизацій; розвиток граматичного компонента мовлення); етап удосконалення мовленнєвої діяльності (розвиток зв'язного мовлення, збагачення словника, стимулювання музичної діяльності дітей).

У методиці Г. Шашкіної «Логопедична ритміка для дошкільників із порушеннями мовлення» велика увага приділяється розвитку орального праксису та міміки, розвитку психічних функцій під час мовленнєвої та ігрової діяльності [9].

Відповідно до здійсненого вище аналізу існуючих методик проведення логоритмічних занять можна стверджувати, що в основу методики логоритмічного виховання покладений синтез руху, музики та слова, а в системі логоритмічної роботи з дітьми старшого дошкільного віку можна виділити два напрями: вплив на немовленнєві та мовленнєві процеси [6].

Розвиток, виховання та корекція немовленнєвих процесів: слухового сприймання та уваги, слухової пам'яті; просторових уявлень; координації рухів; відчуття ритму і темпу; розвиток дрібної моторики і міміки обличчя; корекція особистісних якостей дітей.

Для реалізації цього напрямку можуть активно використовуватися такі методи та засоби: динамічні вправи, які включають різноманітні види крокування, бігу, ходьби зі словесним та музичним супроводом, ходьба та крокування в різних напрямках; система музично-рухових, мовленнєво-рухових та музично-мовленнєвих ігор та вправ; вправи на активізацію уваги; вправи на формування відчуття темпу і ритму, мелодико- та ритмо-декламації для координації слуху, мовлення, руху; вправи на регулювання м'язового тону; вправи на рахунок;

слухання музики; рухливі ігри зі співом. Усі рухи повинні виконуватися під виразний віршований текст з використанням підібраного музичного супроводу або без нього.

Корекція мовленнєвих порушень: темпу, ритму, тривалості, синхронності, сили мовленнєвого дихання; нормалізації темпу мовлення; ритмічної структури слів; тембру, сили та висоти голосу; вживання логічних наголосів та пауз під час мовлення; фонематичного сприймання; розвиток зв'язного мовлення.

Для реалізації цього напрямку можна активно використовувати пальчикову, дихальну, артикуляційну гімнастику, спів, слухання музики, дидактичні мовленнєві ігри, комунікативні ігри та танці.

Для проведення системи логоритмічних занять потрібно враховувати наступне: заняття доцільно проводити протягом 30-35 хвилин, фронтально (для дітей 5-6 років); заняття планувати відповідно лексичної теми; зміст рухового та мовленнєвого матеріалу добирати залежно від рівня сформованості моторних та мовленнєвих навичок; усі вправи проводити за наслідуванням, розмішувати дітей бажано так, щоб бачити кожну дитину; рухи та проговорювання мовленнєвого матеріалу робити синхронно. Такий підхід дозволяє визначити основні найефективніші логоритмічні технології корекційної роботи.

Таким чином, використання логоритмічних вправ на розвиток діафрагмально-реберного дихання, тривалий мовленнєвий видих, гармонізує фізіологічне й мовленнєве дихання, покращує його ритмічність та темп. Поступово збільшується об'єм видихуваного повітря та покращується довільний контроль за узгодженими дихальними рухами, стає скоординованою діяльність між диханням, фонацією та артикуляцією.

**Висновки та перспективи подальших наукових розробок.** Результати дослідження засвідчили наявність позитивних зміни у розвитку фонематичного сприймання дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Отже, використання засобів логопедичної ритміки під час проведення корекційно-логопедичної роботи є ефективним. Подальшу наукову роботу вбачаємо у поєднанні логоритмічно-арттерапевтичного впливу на

розвиток фонематичного сприймання в дітей старшого дошкільного віку із зазначеною мовленнєвою вадою.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боряк О. В. Аналіз результатів логокорекційної роботи з виправлення просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логоритміки / О. В. Боряк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 22. – С. 21–25.
2. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика : учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2111 «Дефектология» / Г. А. Волкова. – М.: Просвещение, 1985. – 191 с.
3. Голубева Г. Г. Коррекция нарушенной фонетической стороны речи у дошкольников: Методическое пособие / Г. Г. Голубева. – СПб.: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена : Союз. – 2000 – 113 с.
4. Гринер В. А. Логопедическая ритмика для дошкольников : пособие для работников логопедических учреждений / В. А. Гринер. – Изд. 2-е. – М.: Учпедгиз, 1958. – 168 с.
5. Даниленко О. Вплив логоритмічних занять з дітьми дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичні вади мови на ефективність процесу корекції вад мови [Текст] / О. Даниленко, О. Багінська, Р. Костенко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2005. – №3. – С. 149-151.
6. Ленів З. П. Основні принципи та методи корекції порушень усного мовлення старших дошкільників засобами арттерапії / З. П. Ленів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. пр. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 15. – С. 158–163.
7. Саввіна А. Допомогає логоритміка / А. Саввіна // Дошкільне виховання. – 2009. – № 5. – С 26 – 27.
8. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку / Є. Ф. Соботович // Дефектологія. – 2003. – № 2. – 244 с.
9. Шашкина Г. Р. Логопедическая ритмика для дошкольников с нарушениями речи: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Гульнара Рустэмовна Шашкина. – М.: Академия, 2005. – 192 с.